

אשרינו, כי אשתחם ואשרי חלקם.
תלך מהם כל חיותם, הם ראויים לומר
פאלא אעס התוה אין חיותם חיים
איתם והיא מקור חיותם, נמוגשים

וְכֹחַ יְכוּחַ מִצֵּד קִדְּשִׁים תְּהִי, שְׂתֵּהָא
 הַתּוֹרָה מְשׁוֹשׁ חַיִּים וּמֵנֶת חֶלְקָם
 עַל־אֲדָמוֹת, וְזֶה כּוּדֵי לֹא יִהְיֶה אִפְשָׁרִית
 לְהִיטֵת נֶכֶל בְּרִשׁוֹת הַתּוֹרָה, וְזֶה כִּיאוֹר
 הַכִּי הַרְמֵכֵן שְׂכוֹנֹת הַתּוֹרָה כִּקְדֻשֶׁם
 תִּתֵּן, הֵיא שְׁלֹא יִהְיֶה נֶכֶל בְּרִשׁוֹת הַתּוֹרָה.

כדושי'ס חסו כי במדום יכול כמזל' למדוד למד כי קדוש. אז כי קדושו למעט מקדושתו

[illegible][illegible]

מחצית מן המעשר

כל יום ויום ילך מדרגים למדרגים ויבאנו חסד
מכאן ומכאן ויבאנו חסד מכל צד

הנהגתו של המנהל, והוא שיש להקדים את המעורבות של הציבור, ויש להקדים את המעורבות של הציבור, ויש להקדים את המעורבות של הציבור.

מחזק למחזק כבוד מור ונכד
מחזק מור ונכד מחזק יומר למחזק

[illegible][illegible]

קדושים הבין יחול במצי' אלמד' גומר כי קדושים אלו
היו למעלה מקדושתם דמי' ממנו רוב קדושתם

[illegible][illegible]

ה'תשס"ב י"ג כ"ד ה'תשס"ב

מחמם פנים ופנים ופנים : מחמם פנים ופנים ופנים

[illegible]

לא יבד בחקוקו ט' דכתיב מלא כ"ה בבית
ובתו' לרצון לידע כלל פסוקים ומעטת גדולה

אברהם אבינו

1000

① 12.5

91. 1350 ✓ (2)

3) $\frac{1}{2} \frac{d}{dt} \left(\frac{1}{2} m v^2 \right)$

לכאור כמה יתבטא קדושה זו במדותיו
של ישראל.

זכרתי על פי מה שבארנו (פרט לך אומ
ר יעקב) שיש שלשה דרגות בבני

משוּשׁ חִיידִם, וְכֹל יִמִּיהֶם כָּל עַת מִצֹּא יִשְׂרָאֵל, יֵשׁ מֵהֶם שֶׁעֶסֶק הַתּוֹרָה הִיא

בתורה חלוי ועומד, שכשיזדמן להם
עוסקים בתורה. ויש מהם שעיסוקם

כשלא יודמן להם לעסוק בחורה אינם
לעסוק בחורה הם עוסקים בחורה, ואילו

הם אלו מנני ישראל שאין המורה זימן
עומקים בתורה. והמדריגה הנמוכה מהם

בעיניהם אלא כחפץ שירש מאבותיו
שאין עסקו בה כלל.

וכנגד שלשה מדרגות אלו תיקנו לומר
בברכות השחר אשרינו מה טוב

חלקנו ומה נעים גורלנו ומה יסודנו. כי על אלו שהחזרה היא משהו

טוב חלקנו, כי התורה היא מנת חלקי
 חייהם ומנת חלקם, אמרו אשרינו ב

שם מרגיש ואשר שכללם. כל ימי חיים, ואזורים מה טוב חלק

נעים גורלנו תיקנו על אותם שע
החורה תלוי ועומד אצלם, והיא כג

לכאן ולעתים נופל לכאן, דומה כמו שד"א דבר התלוי ועומד, שלעתים נ

עיסוקם בתורה, שלעתים נופל ל
ולעתים נופל לכאן. ומה יפה ידוש

כאיש שירש חפץ מאבותי, אך הם ע
הכוונה על אלו שהתורה דנמה בעיני

אשר משימים ומעביהם
דוד וכל משימים ואי
 א.

עמשיכמים ומעריכים בבתי מדרשות ובבתי כנסיות

וכתי מדרשות, שהתורה היא כ

9

1 מ. ובקצרכם וגו' עשם שהחזיק לדבר בלשון רבים וגומר
 אומר בלשון יחיד לא חזקה, והקצת לשל דעת פשוט
 4 אשר אומרים כי בשלז דבר מנסקי לעניים אין ל יתן, מיד
 אומרו (תלמים ב' ד') מה אכן זה לפני מלך וגו', מה טוב
 6 כי בלשון יחיד לעמד שלטי אחר לנד מה) עליו תצבת סלוב,
 כס כי סלוב על אדם אחד מועטת היא לכל עניי ישראל,
 ויביי במלכות לקט ופרע ועליות אחר לשון יחיד מועטת כחומר.
 11 תשם סמיות מלכות א נעשם כרת, אולי פרעו של אומר אדם
סס בוד ונהחייב ברת משה אין לשאר עלמו מכל אשר
 יחזק לפניו במשפט ברת כי כס נהחייב ברת, את-למוד
 ויקלרם את קליר אליכם פי' במגדס עד שנקליר קליר
 ארע מה) שהוא ברת האומר בסמוך לא חזקה שלח שדך
 לקליר אחיה צמשים רשים אחרים, יקריע צד של חזקת
 כל הכסף אלא הכסף שבו רחם מלכות א, ונענין יפנס לרלות
 14 אחרים) דבוקים בשורשם, כי כל נפש ישראל יש לה שרשים
 למעלה כגוד כל מלות הדורש, ולפע ילקט קליר וגו' מה) פי'
 אפינו בענף החטא שלמו לא יוספו לחטא, כי יש לך לרשת
 מלכות כרז האצ"י ז"ל כי בענף הקדושה להשאר במלכות
 שחיה צו משם, ולפי כס שזכרת שנת ים השלכות הכלי
 שם, והוא שזר עליו ילקט קליר לא חלקט צווי ששם,
 16 לפי כי ידחמכו, כי הלא חמלא שלמו ז"ל (יחזק פי') שלפיו
 עבר אדם על בריכות ומיחות ברת דין השבע וכי' מנכדן,
 ובמלכות כנביל (כופס י"ד) שזכר וגו' עד כי אלסוך ורדשו
 ז"ל (שם) גדולה השוכה שמונעת עד כסא כבוד פי' שגס
 17 שוכרת הכסף הכחזר עד כסא כבוד ולא בשל אלא חלק
קמן צרכו בהשבע מניעתו עד כסא כבוד :

(4)
 ח"ה/א

It may come as a surprise to some of us that criticism is not only regarded as a virtue by Judaism, but is included as a full biblical commandment, one of the 613 *mitzvot*: "Thou shalt not hate thy brother in thy heart; thou shalt surely rebuke thy neighbor, and not bear sin because of him" (Leviticus 19:17). As long as a person is rational he will form opinions about his fellow human beings; and as long as his fellow human beings are, in fact, human, they will be imperfect. It is natural, therefore, that our judgment of each other sometimes be adverse. If we cannot and do not express these criticisms, then our neighbors will never know their own faults and we shall grow to dislike them more and more - in our hearts. It is better for them and for us that we express these criticisms and articulate the rebuke - "thou shalt surely rebuke" - and thus prevent all of society from falling into sin.

Indeed, not only is criticism one of the most important commandments, but it is one of the main functions of all religion. Torah was meant to serve as the spiritual leaven in the life of man and society.

(5)
 ח"ה/א
 ח"ה/א

It was meant to raise us higher and higher. This it does by serving as our critic, by focusing the spotlight of attention on the distance between the ideal and the real, by revealing to us our imperfections and thus urging us to strive for the perfect.

Moses and Balaam were both prophets. They lived at the same time and preached to the same people of Israel. Moses was incisive, merciless in his criticism of his people, and caused them great unhappiness by making them painfully aware of their inadequacy. Balaam, the gentile prophet, spoke only kind words to them. He hailed them, complimented them, blessed them, flattered them – while Moses berated them as stubborn and corrupt. And it was Balaam who greeted them with “*ma tovu*,” “How goodly are your tents, O Jacob” (Numbers 24:5). Yet it is Moses who is the archetype of the *navi ha’emet*, the true prophet, while Balaam is the *navi hasheker*, the prophet of falsehood. Moses, who criticized, is truly a prophet; Balaam, who did not, is merely a soothsayer – literally, he said soothing things calculated to put his happy listeners into moral slumber and spiritual stupor. At the time that Moses spoke our ancestors may have felt scandalized by his irritating remarks. Yet the judgment of history was reverence for the prophet and critic, and utter condemnation for the soothsayer and propagandist. Moses made of us a holy people. Balaam almost pushed us over the threshold of depraved immorality with the daughters of Moab.

What Moses was to his generation, the Torah of Moses must be to every generation, including, especially, our own. When religion begins to do nothing more than tranquilize us, soothe us, and sanctify our status quo, it is no longer religion; it is then merely a shallow therapy for arm-chair psychiatrists. It is Balaam’s trademark. It is when religion fails to criticize that it deserves to be criticized itself – just as Balaam who should have criticized and did not was himself the object of criticism by his donkey.

That is why the pulpit too must be not only a source of inspiration and education, but even more so, criticism. It may occasionally be annoying, even irritating. But if our imperfections are hidden behind a veil of innocuous platitudes, then the voice of Torah has been silenced. The great Talmudic teacher Abaye once remarked (*Ketubot* 105b) that if a rabbi is very much liked by the townspeople it is often not so much

because of his superiority but because of the fact that he tactfully refrains from every kind of criticism!

When we insist, time and again, that Orthodoxy today must not be silent, we do not mean merely that it avail itself of every channel of publicity just to mimic others and, so to speak, jump on the organizational bandwagon of other groups. Cooperate we must; but in all matters we must, on the basis of our Torah ideals, be critical and expose that which is non-Jewish and anti-Jewish. Whether it be a question of federal aid to Jewish day schools or a problem of synagogue architecture or a matter of kosher or non-kosher meals at the affairs of Jewish organizations, we must never be afraid to be respectfully critical. “Thou shalt surely rebuke thy neighbor.” As long as we regard our fellow Jew as our “neighbor,” we must not abstain from the *mitzva* of criticism.

What is true for religion is true for democracy. A democracy cannot survive if there is no right of criticism. The freedom to criticize the government is what determines whether the government is a democracy or a dictatorship. The difference between a good democracy and a poor one is the extent to which the citizens avail themselves of this right. No nation, society, or people can live on a high moral plane if criticism is either absent or suppressed. That is why we American Jews should not consider it an act of treachery when one of us is critical of the State of Israel, provided it is done in the proper spirit. Nor should we be hypersensitive to some of the very justified criticism leveled at American Jewry by our Israeli brothers. The Rabbis rightly declared (*Shabbat* 119b) that Jerusalem was destroyed because its citizens failed to exercise their duty to criticize one another.

Our Rabbis even ventured the idea that criticism has a place in domestic life. “A love which does not contain the element of criticism is not really love” (*Genesis Rabba* 54:3). A love between husband and wife in which there is no recognition of each other’s faults is static and must soon fade away. When love is not blind but critical, when there is an attempt, in the spirit of love, to improve each other, then that love is dynamic, it leads to growth and development.

But of course this is a tall order. The practice of criticism, in the spirit the Torah means it, is a most difficult art. It is so painful to be criticized, even for small things, especially when we realize that the

7 ne

reproach is justified. And it is even more difficult to reprove a friend in the proper manner, so that I cause him the least anguish and am most assured that the criticism will have a successful result – the correction of the mistake. How interesting that in an age far richer in greatness and nobility than ours, the sainted Rabbi Tarphon remarked, "I wonder if there is anyone left in this generation who knows how to take criticism" – and Rabbi Alazar ben Azariah answered, "I would be more surprised to find someone left in this generation who knows how to give criticism" (*Araklin* 16b). If my purpose in criticizing you is only that I seem bigger in comparison, that I sadistically needle you, then I am captious, not critical; then my remarks are a sin, not a *mitzva*; for then I do not observe "You shall surely rebuke," but rather commit the sin of insulting another human being (*Avot* 3:11). True criticism, said the philosopher poet Yehuda haLevi (*Kuzari* 5:20), is such that you must reprove with intent to improve – in other words, *teshuvah*, repentance, or religious and moral growth, must be the goal of criticism. And this noble aim of "Thou shalt surely rebuke" can be achieved only if it is given in a spirit of profound friendship, in love, in loyalty; the object of the reproof must be "thy neighbor," your dear friend, and you must give it so that he remains your friend. The Talmud (*Sanhedrin* 101b) maintains that Jerobam, the idol-worshipping king who split Jewry into two nations, was rewarded with the crown because he had the courage to criticize King Solomon. And why was he ultimately punished? Because he reproached him publicly and thereby embarrassed him! Great is the man who can accept criticism. Greater yet is he who welcomes it. But greatest of all is he who knows how to administer it in a spirit of love and sensitivity, without causing pain and chagrin.

One last point, the most important, remains to be made. Until now we have spoken of the criticism of others. Yet this is only the prelude to the most difficult art – criticism of one's self. How does one go about reproaching himself? The great Ba'al Shem Tov taught that you arrive at self-criticism through your criticism of others. That is how he explains the well-known *mishna* (*Avot* 4:1) that "Who is wise? He who learns from every man." When you look into a mirror, the Ba'al Shem tells us, you see all your own faults and deficiencies – the shape of your nose, the complexion of your skin, the size of your teeth. So when you

look at your fellow man and notice his faults, treat him as a mirror, and recognize in him your own faults. For it is a part of human nature that you see only those defects in a friend which you yourself possess to a greater or lesser degree. He who has a slight tendency to depart from the truth will be quick to detect the same characteristic in another. The same holds true for the inclination to take that which belongs to another, or immorality, or bragging, or any other vice. Our own faults sensitize us to them in others. The wise man is the person who learns from every other man – who sees his failings and then knows he has them himself and proceeds to correct them. He holds up the personality of his friend as a mirror of his own. Criticism of others, if undertaken in the Torah spirit, leads to self-criticism. Perhaps that is why the Torah uses the double verb, for greater emphasis – not only "*hokhei'ah*," criticism of others, but "*tokhiah*," reproach of yourself. Interestingly, the word "*hokhei'ah*" is from the same root as the word "*vikui'ah*," a debate or dialogue. For when I criticize my friend, even if he does not say a word, he is the mirror of my own faults, and I am automatically, through him, criticizing myself. "*Hokhei'ah tokhiah*" is a two-way street.

We Jews have had this quality of self-criticism in abundance. It is evident in our national sense of humor, so often turned inwards. It is evident in the writings of our prophets, who stung us with their pointed barbs. It is evident in the thorough way in which the Talmud exposes the least error of a Moses or a David. It is evident in the remarkable fact that, after having been driven out of our homeland by people no better than us – probably far worse – we say in our holiday prayers "we deserved it" – "*umipnei hata'einu galinu meiartzeinu*," "and because of our sins we were exiled from our land."

"Who shall ascend the mountain of the Lord, and who shall stand in His holy place? He who has clean hands and a pure heart; who has not taken My name in vain nor sworn deceitfully. He shall receive a blessing from the Lord and righteousness from the God of his salvation" (Psalms 24:3-5).

How are hands cleaned and hearts purified? With the soap of criticism and the scouring powder of self-criticism.

פרשת קדושים

אהבת רעייתך קודמת לכל

"ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה" (יושעמי נדיים ל ב). אמר האריז"ל ש"רעך" הראשון, "רעך" בה"א הידיעה הוא בת הזוג או בן הזוג. הוא רדאי צודק, אמרו רבותינו האחרונים, כי "עניי עירך קודמים". אם אינך אוהב את חברך, הוא ימצא גואלים אחרים, אבל אם אינך אוהב את אשתך, אצל מי היא תמצא מחסה ועזרה? לכן היא קודמת לכולם.

אלו דברים פשוטים אך לא אופנתיים. למעשה האדם עושה חסד עם כל העולם אבל לא כל כך עם אשתו, למרות שהיא יותר! זו טעות. עד שאתה עושה חסד לכולם תעשה תחילה חסד לאשתך. זה מזכיר את דברי חז"ל שאישה עינה צרה באורחים (בבא מציעא פז א). אברהם אבינו אמר לשרה לקחת לאורחים סולת כדי לעשות עוגות, אך היא לקחה רק קמח שזה פחות טוב ממה שאמר. כלומר אישה עינה צרה באורחים. קושיה! אישה עינה צרה באורחים כי היא מטפלת באורחים, ולא הבעל. יתר על כן, אתה חושד בשרה אמנו בדבר כזה?!

עונה המהר"ל בחידושי אגדות בבא מציעא שהאישה צודקת בנושא הזה. הבעל עושה חסד עם כולם. בא אורח והוא מקבלו יפה. באה אשתו - אינו מקבלה כך. אומרת לו אשתו: הלוואי והייתי כמו אורח. היא מקנאה, ובצדק. לכן היא צודקת בדבר זה שהבעל מעדיף אורח מאשתו. אלא היא קודמת, ואחריה ילדיו והוריו קודמים לכל. כביכול כתוב "ואהבת לרעך כמוך". משמע

שוות. אבל זה לא אותו הדבר, כי אצל אשתו כתוב "אוהב אותה יותר מגופר"! יותר זה יותר!

יהי רצון שנזכה להתחזק באהבה בין איש לאשתו.

דעלך סני לחברך לא תעביד - זהו כל התורה כולה

ואיך פירשתי היא זיל גמור (שבת ל"א)

היאך אפשר לומר, שזהו כל התורה כולה, והלא ישנן הרבה מצוות שבין אדם למקום, שאין לחן כל שייכות לענין זה? ברם, הלא ידוע ש"כל ישראל ערבים זה לזה" - יוצא איפוא שכאשר אדם עובר עבירה נענשים בעממי אחרים, איך-על-פי שרק התוסט נהנה מן התוסט.

נבנה, אם חית אדם נזהר ומקפיד על כלל זה, שלא יעשה לחבריו מה ששנאו עליהם, לא היה איש עובר על שום עבירה, שכן חית שוקל בדעתו ורואה שבגלל חסאו שהוא חוטא רק לשם הנאתו הנאשנת יסבלו אחרים אשר לא אשמו כלל ואשר לא נהנו במאמת מן התוסט הזה. הן ברור הדבר שהוא עצמו לא היה מסכים לכך, שאחרים יחננו והוא יסבול, ואם-כן היאך יכול הוא לגרום לכך שהוא יחנה ואחרים יסבלו? מחשבה זו תעצור בעדו שלא יעבור על שום עבירה.

אם-כן שפיר מחוזה כלל זה - "דעלך סני לחברך לא תעביד" - יסוד לשמירת כל התורה כולה, שיותר אדם לא לעבור על שום עבירה... (יס' והחזמוז בהקדמה, בשם אביו ד"ר)

8
171
171
171
171
171

9
171
171
171
171
171

8

יב. יח וארבת ליער פסר אני יח
 הענין, דאמרו במדבר המורה: כשם שתבגד מעיד
 על האורג ותבגד על הבגד, כן העולם מעיד
 על השם יתברך, והרצון, שסידור הנראה בהרכבת
 דברים רבי המציאות, אשר כולם בכלליותם
 מתאימות אל קשר אחד, שכל יסוד שופע בחבירו,
 ומה שחסר זה משלים זה. ובצורות הפרטים יושלם
 המין, ובצורות המינים יושלם הסוג, ובצורות
 הסוגים יושלם הגור, ובצורות הגורים יושלם
 המציאות, אשר מאלפי אלפים סוגים שונים
 משפיעים אחד בחבירו, וכל אחד נתמלא בתעור
 של חבירו, וכל חומר מורכב יתבטל מורכבתו,
 ותפשט אל היסודות, ויחזור וילבש צורה אחרת
 חדשה ובהירה, וכמו שרואים אנו, כאשר כימות
 החורף יחזור כל הצמחים ויביל האדמה אל בטן

האדמה, והמה ימלאו אטיני האדמה דשן, ומן
 כל הנאכל אל החי יעשה זבל, ובוה החלף
 חיל ובימי אביב תפריח כל פרי והעדה כלבש
 הארץ, ככה בוה הכדור הפרטי, וכן מתאקטס
 כל הכדורים הממלאים כל חלל המציאות. כי זה
 באמת שלמות החילוף, להיות פושט צורה ולובש
 צורה, ועל זה אמר בריש קהלת אחרי דברי
 מהמציאות שתחת הגלגל איך הוא מתחלף ושב
 לאיתנו, "והאלקים יבקש הנדדף" (ג. טו), פירוש
 רדיסת המורכבים והשתנות הצורות אשר יליבש
 ההויל כל זה הסדר הנפלא יאמר כי יש אלקים
 בצרף, אשר הוא סידר אותם באופן נפלא, אשר
 הוא אחד יחיד בלי מורכב ובלי חומר, כולל
 כל השלמות, נעדר הגדים והמאמרים אשר לא
 יתכן בו סידור, כי אין בו חלקים וגדרים ואינו
 צריך סבה להיוותו, כי הוא מחויב המציאות,
 ומציאות כל הנבראים חלוי בו לבדו, כי המוקד
 לא יסודר והמקרה לא יתמיד, ובוה האופן העד
 הבראה על הנורא יתברך.
 אצלם נוסף בההרכבה של בעלי החומר, אשר
 מוששים צורת ולובשים צורה, אשר צורת הנב-
 ראים הוא אפשרי, כמו בין הבעלי חיים אשר לא
 יתהווה רק על ידי חיבור זכר ונקיבה, הלא יתכן
 ביטולם באפשרי, ואם ימותו כולם הלא לא
 יהיה עוד זה המין כלל, אם כן, אם יאמר הסכל

שהמקרה הביא את האפשרות להמציאות השלמה
 באופן צורה נעלית, הלא כמו שהמקרה הביא
 אפשרות המציאות כן המקרה יביא ביטולם! וזה
 צווח ואומר כי יש אלהים, אשר המציא
 האפשרות ושומר צורתם ומינם, אשר על זה
 אמר חז"ל (עבודת זרת ג. ב) שהקב"ה יושב
 וזן מקריני ראמים עד ביצי קנים (עכ"ל הגמרא)
 — על שמירות המיני לדעת רבינו משה¹⁰, כל
 זה נמכל באמנם, כי כמו שתבגד שנהא הסידור
 של חלקים רבים לדבר אחד ולתכלית אחת, אשר
 יושלם בהצטרף כלליותם — והוא צורת הבגד.
 וכן הוצאת האפשריות, כי צורת הבגד היא
 באפשרות שלא יהיה¹¹, ומעיד על האורג —
 כן העולם מעיד על הש"י.
 אמנם יש עוד במין האדם כחוד ענין מורה

על שלמות הנורא יתברך, אשר הבראונו
 אינה מחויב כמו העל כן האדם¹², רק שברא
 בחיורו ובריצונו המוחלט. והוא¹³ מה שמצאנו
 ענין תבחיור במין האדם שתלוי כל מעשיו
 ברוצנו החופשי ותבליתי תלוי בנולתו, אשר זה
 אין בשום נברא, וכמו שפירשו הקדמונים פסוק
 (בראשית ג. כב) "זו האדם היה כאחד ממנו"¹⁴.
 ואף השכלים הנבדלים שללו מום הקדמונים
 תבחיור, וזה נכלל במאמרים שאין מלאך אחד
 עושה שתי שליחויות (בראשית רבה ג. ד), שאין
 בו ההפכים והוא מוכרח בהשגתו ובשלמותו¹⁵.
 ולזה אמרו בספר לא יחסור (בבא בתרא כז,
 א)¹⁶: שלוחין לא כשלוחי בשר ודם, שלוחי
 בשר ודם ממקום שמתלחחים, לשם מחזירים
 שליחותם¹⁷, אבל שלוחין, למקום שמתלחחים.

שם מחזירין שליחותו¹⁸, שנאמר (איוב לח, לה)
 "חתשלח ברכים וילכו ויאמרו לך תנונו" —
 "יבואו ויאמרו" לא נאמר אלא "וילכו ויאמרו",
 מלמד ששכינה בכל מקום (עכ"ל הגמרא). [פירוש
 גילוי כבוד השם והשגתו להנבראים]. אשר יפלא
 מה שמצאנו במשה (שמות יט, ח) "וישב משה
 את דברי העם אל ה'". אמנם זה פשוט, כי
 הנמצאים העליונים המה מוכרחים בשלמותם, ואם
 כן, כי נשלח בורא יעשה מה שנשלח עליו, לא
 כן האדם. והוא בחיור, ושלמותו תמיד חדש עצמו.
 כי מהשלמות הנקנה לו בזמן העבר, אין זה מורה
 על העתיד, כי תבחיור אינה יאות ליחס אליו
 רק מה שכבר נקנה לו, וזה בעבר ולא בעתיד.
 כי בעתיד יתכן אשר יבחר הדין. ואם כן
 בכל זמן שיין ששב אל השם¹⁹, השלמות שעושה
 עכשיו הוא אינו ענין שכבר מוכרח עליו, רק
 מה שתלוי בחיורו ובחר זה מחדש.
 ועל זה אמרו (אבות ג. ד) חביב אדם שנברא
 בצלם, שנאמר "כי בצלם אלהים עשה את
 האדם", שזה תבחיור הוא רק באלהים, ותבצא
 לדעת שלמות השם שברא תכל מצונו הבלתי
 מוכרח, וחייה בבחיורו בריצונו הקדום המתאחד
 אצלו — יורה על זה מציאות מין האדם התפשי
 בבחיורו ובהשלמותו, מה שלא יורה על זה כל
 מין הבעלי חיים, אם כי בצורתם בתכלית
 האפשרית מורה על מה שהוציא אפשריותם
 לפועל²⁰: אך כולם מוכרחים המה ומוטבעים
 בתולדותם, וזה²¹ צלם הצלמים תבחיור ורצון
 תבליתי מוכרח, אולם על השגת השם יתברך בכל
 פרט ומפעל כמצעד ולבעל תבחיור ישלם על
 כל פרט ופרט [מה שאין כן במינים המוטבעים

(ה). ויותר לפלא מה שבגיווישים הרבים נתקיים.
 כי אם המה גורשים ממקומם, או המה כנס
 שנעשה במקדש: — (עשן המערכה) שאפילו כל
 הירחות שבעולם אין מזוים אותו ממקומו (יומא
 כא, א), נהי דאזיל ואחי כדילקא, אבודי לא
 מיבדי²⁴ (שם סוף עמוד ב). כן הוא בישראל
בגולה, דאם כי גורשים המה לאמריקה וכי בכל
 זאת איבודי לא מיבדי, ובכל מקום באם המה
מתאחדים ונעשים קהילות ואגודות לתורה
ולעבודת, בריבוי צדקות ומעשים טובים. ונתקיים
 בהם (שיר השירים ג, ו) "מי זאת עולה מן
 המדבר כתמרות עשן"²⁵. וזה מורה על ההשגחה
 הפרטית על ישראל, שהשכינה שוכן תוך בני
 ישראל. לזה אמר "אֶתְבַּחֵם לְבַעַד כְּמוֹד אֲנִי ה' "
פירוש, שרץ כמוד מורה שאני ה' "²⁶ כ"ה²⁷:
 הסדר והאפשרויות מורה שאני שבאדם מורה
 בלתי תלוי בגולתו. וכות הבחירה שבאדם מורה
 שאני עשיתי מרצון עצמי ולא נהניתי בחיוב
 מטני. וההשגחה שבך והארת גבואה אלקית
 שעליך, שכל זה מורה שאני ה', שזה שם הוי"ה
 מורה שהוא הוהיה ההחלטית המחויבת, ומהות
 הכל ברצון מוחלט ומשנית על הכל, ודי"ק היטב.

11
 16
 24
 28
 31
 השגחתו דבוקה במין וכללן על גז פורת
 מצד הישראלי²⁸: — אחד, מצד שקיבלו מצד
 גלוי הארת אלקות עליהם בהר סיני לעיני כל
 במחזה גבוהות ובנפלאות רצופים ארבעים שנה
 בתדירות לעיני כל, ולמספיק מוזן לעם שקט
 ושליו במדבר ארבעים שנה, אשר בזה לא יתכן
 שום דמיון כוזב, כי הרעב לא ימלא נפשו באכלו
 בחזיונות לילה: נאמך — מצד השגחה הדבוקה
 בכל מצעדינו באומה זו כאבותינו, אשר קורחם
 מסופר בתורה אך ההשגחה האלקית דבקה בהם,
 אשר המה בגולה "עם לבדד ישכון", נרדפים
 מכל צד ופנה, והאשר האלוסי דבוק בנפשותם,
 אשר אם ירווח להם מעט יתנשאו ראש על כל
 העמים ויתקנאו בהם כל הגויים. והמה נעלים
 במדותיהם בתכונותיהם, ואינם נרחקים מיחס
 מחצבתם וקורות הוריהם הנכתבים בספר התורה.
 אשר על זה אמרו (יומא סט, ב): (דאמר ר'
 ירושע בן לוי, למה נקרא שמם אנשי כנסת
 הגדולה? שהחזירו עטרה ליושנה. אתא משה אמר
 "הא-ל הגדול הגבור והנורא" — דברים י', יז
 24 — אתא ירמיה, אמר: נכרים מקרקרין בהיכלי,
 אייה נוראותיו? לא אמר "נורא". אתא דניאל
 אמר: נכרים משתעבדים בבניו, אייה גבורותיו? !
 לא אמר "גבור". אתא אינו ואמרו: אדרבה!
 28 זוהי גבורותיו שכושש את כעסו שנותן ארץ אפים
 לרשעים) ואלו הן נוראותיו (שאלמלא נוראו של
 הקב"ה היאך אומה אחת יכולה להתקיים בין
 האומות — עכ"ל הגמרא). (אדרבא אמר לרבי
 ירושע), גדולה הכבשה העומדת בין שבעים
 נאבים (אמר ליה, גדול הוא הרעה שמצילה
 ושומרה ושומרים לפניה — תנחומא תולדות